

Brat Edvard.

Zgodba iz sanj. — Pisal Ivan Cankar.

I.

Ko je Francka služila v samoti pri Ferjanovih, je planila neko noč iz sanj in se je hudo prestrašila.

„Nikar!“ je vzkliknila — toda tiho je bilo v izbi in tiho je bilo zunaj.

Tresla se je po vsem životu in mraz ji je bilo, ko je stopila k oknu in odgrnila črni zastor. Noč je bila tako temna kakor malokdaj, ne zvezd ni bilo, ne meseca. Če so se razmeknili za trenotek oblaki, je pogledalo neskončno daljno, sanjavo nebo, kakor skozi ozko lino; pogledalo je in je ugasnilo, lina se je tiho zaprla.

In vendar se je zdelo Francki, da niso bile sanje, ko je slišala krik, ki se je bil nenadoma vzdignil iz temè kakor črna ptica. Krik brez besed, ki plane sunkoma iz prs, nerazločen, nerazumljiv — nenaden krik sredi gozda, krik iz zemlje same, ki se je zgrozila v sanjah...

Francka je razločila dom Travnovih. Onkraj ceste je stalo veliko črno poslopje, napol utopljeno v temò, vse pusto in osorno... „dom zlih duhov!“ je vztrepetala Francka. Zobje so ji šklepetali od mraza in že je hotela zagrniti okno, ko se ji je zadelo nenadoma, da se je bilo zgenilo v ogromnem črnem poslopju, da se je bilo tam nekje zasvetilo za hip, kakor da je bila švignila skozi temo drobna svetla večča.

Dolgo je gledala Francka, toda večče ni bilo več; tišina sama.

„Bog nas varuj greha!“ je izpregovorila, pokrižala se je in je zastrla okno.

Zadremala je in ko je dremala, je slišala, kako je potrkal hlapec na duri in izpregovoril napol šepetaje:

„Ali spiš, Francka?“

„Ne spim, Tone!“

„Ali si kaj slišala?“

„Slišala sem.“

„Iz krčme sem šel, čez most... tudi jaz sem slišal...“

Tiho je bilo za hip.

„Ali spiš, Francka?“

Ni odgovorila več; slišala je kakor v sanjah in je razumela, govoriti ni mogla.

„Spet ga bodo nocoj!“

„Bog se usmili... Bog odpusti!“

Samo zavzdihnila je, samo ustnice so se preme knile, glasu ni slišal.

„Lahko noč, Francka!“

Zaspala je, njene sanje pa so bile težke, belostremeče, kakor vzrastle počasi iz črnega poslopja onkraj ceste, plahutaje z ogromnimi perotmi — ogromen netopir.

Videla je obraz, ki ji je bil znan in ki je bil vendar čisto drugačen — kakor da se je bil vzdignil iz groba in je bila na njem še senca trohnobe in smrti. Dolgi črni lasje so padali na čelo v sprjetih mokrih kodrih, tudi brada je bila razkuštrana; oči so ležale v globokih jamah, tako da je komaj sijal iz globočine njih bledežarki plamen; od čela, izpod las, čez upala, dolga, siva lica je tekla kri v debelih curkih; počasi je tekla, napol se je bila že strdila in od brade ni kapalo več.

Odprl je bil duri tiho kakor duh. Počasi je stopil k postelji in je prijel Francko za roko; njegova roka je bila tako ledena in težka kakor roka mrtveca. Sklonil se je k nji, tako da jo je vsò obžaril blede plamen iz njegovih oči, kakor z mesečino. Z drugo roko se je dotaknil njenih prs in Francka je začutila veliko bolečino; držal je v roki, na dlani, njeno srce, ki je bilo še vse gorko in se je zvijalo kakor živo in trpeče. Stopil je k oknu in je odgrnil zastor; oblaki so se razmeknili, svetlo, sanjavo nebo je pogledalo nanj in nanjo. Vzdignil je dlan s srcem in ga je opazoval s strnjenimi obr-

vimi in tako od blizu, da ga je skoro poljubil; njegova lica so bila svetlejša, kakor da je bila dahnila nanje mehka mesečina. Vrnil se je, dotaknil se je vdrugeč njenih prs, nagnil je glavo in ustnice so se zgenile, kakor da je hotel izpregovoriti...

In tedaj se je nenadoma spačil njegov obraz v silni grozi. Narahlo, čisto tiho so se bile odpehnile duri in globoko spodaj, komaj za pol sežnja nad pragom, se je prikazalo dvoje oči. Dvoje oči, kakor jih je videla Francka samo nekoč, ko je bila še otrok: v samotni temi so se bile prikazale iz vodé, izpod črnih vrb, okrogle, velike, zelene, iz zlâ strmeče, vabeče v zlò... Samo oči med durmi, brez telesa, brez obraza in rok; in oči same so se bližale... vse zlò, vsa groza je bila v njih... Obadva sta vzkriknila — brezbeseden, nerazločen, iz obupa izbruhel krik...

Francka se je vzdramila in je hitro planila iz postelje.

Cesta je bila temna kakor prej, ni bilo mogoče razločiti črnejše sence. Tudi poslopje onkraj ceste je bilo temno in mrtvo: nobeno okno ni bilo razsvetljeno, od nikoder ni bilo luči. Samo koraki so se glasili oddaleč — ali z dvorišča, ali s ceste; koraki ljudi, ki se gnetejo v gosti gruči, škrtajo po pesku, po kamenju. Nič človeškega glasu, ne besede, ne smeha.

Udarilo je zamolklo, kakor da je bil lopnil človek z vso silo na tla.

To je bil tisti krik, ki je nenadoma, vtretjič, presekal noč... Francka je vztrepetala, pritisnila je dlani ob senca in je zaječala.

Slišala je njegov glas... natanko je videla, kakor da bi gorele svetle luči ob cesti, da leži na tleh, na kamenju, s krvjo oblit, oči osteklele od groze.

„Kdo si? Ali si zlodej sam? Zini besedo, da te spoznam!“

Vzkriknil je od bolečine in ni več govoril; udarilo mu je bilo pač v obraz, s silo naravnost v obraz, da so se preklale ustnice...

Tihi, oprezni koraki preko peska, preko kamenja; tihe, oprezne sence v temi, ob ograji.

„Videla bom, če stopijo na dvorišče, če stopijo v hišo!“ je pomislila Francka.

Pred durmi so postale sence, ostale so nepremično, nato so se vrnil v noč, tiho, oprezno, brez glasu...

Francki se je zdelo, da se je bila pred durmi, ob ograji, okrenila črna glava in da so pogledale oči proti njenemu oknu.

„Videli so, da je okno odgrnjeno, da je obraz ob oknu!“ je pomislila. „Prestrašili so se, razbojniki...“

Potrkalo je na duri.

„Francka!“

„Slišala sem... in videla sem jih...“

„Koga si spoznala?“

„Noč je...“

„Šel bi tja... zdaj leži na klancu...“

„Ne hodi!“ je vzkliknila Francka.

„Živi ljudje so!“ je rekel hlapec. „Živi ljudje, kakor ti in jaz... duhovi ne ubijajo...“

„Ne hodi! Ljudi se boj, ne duhov!“

„Ali te je strah, Francka?“

„Ni me strah, samo hudo mi je pri srcu.“

„Ne boj se, Francka; če ne nocoj... nekoč bom posvetil tem duhovom z lučjo v obraz. Rad bi jih poznal.“

„Lahko noč, Tone!“

„Lahko noč, Francka!“

Pređen se je vrnila v posteljo, je pogledala poslednjikrat z zaspanim očesom skozi okno. In tedaj je ugledala nekaj zelo čudnega.

Morda je bil samo trenotek — toda izmed tistih večnih trenotkov je bil, ki zarežejo v srce svoj spomin kakor z jekleno ostjo. Zapre človek oči in takoj se prikaže, kar je bilo, vse do najmanjše sence, do najbledeješe luči.

Prej je bilo poslopje mrtvo, spalo je temno spanje razbojnika; niti krik ga ni vzdramil, spalo je in se ni genilo. Zdaj je bilo tiho na cesti in tam, visoko v oknu, se je nenadoma zasvetila luč. Okno je bilo žarko razsvetljeno, kakor da bi bili zastori strgani — prikazala se je svetla podoba v temnem okviru.

Sredi podobe je stal plečat in debelušen človek v pisani spalni halji. Ogromna je bila njegova glava in že vsa plešasta, samo ob sencih in nad zavaljenim, tolstim vratom so se vili rdečkasti kodri; tudi njegova zmršena brada je bila živordeča. Obraz, ki ga je videla Francka samo v profilu, je bil tako trd, porogljiv nasmeh na ustnicah tako hudodelski, da se je spomnila Francka na tistega rdečebradatega žida, ki drži v naročju košek z žebli, ko pribijajo Kristusa na križ.

„Kaj ne stoji Traven tam? Kaj ni Travnov ta obraz?“ je pomislila osupla.

Kadar je šel Traven preko ceste, v dolgi suknji, resen in gosposki, je bil njegov obraz ves priljuden, mehak in blagodušen. Kodri ob sencih in nad zavaljenim vratom pa so bili prav tako rdečkasti, tudi ščetinasta brada je bila prav tako živordeča, in celo oči, napol pod tolščo skrite, so bile prav tako drobne, vodene, nezaupne. Toda na cesti je sijalo solnce, na cesti je bila hudodelska nezaupnost tako globoko skrita, kakor kamen na dnu vodé.

Natanko pred njim je stala ženska. Njen vrat je bil razgaljen, tudi roke so bile gole. Glava je bila nekoliko nagnjena, morda pod težo temnih las. Francka ni še videla obraza tako lepega, kakor je bil v tistem trenutku obraz na svetli podobi v temnem okviru. Pod bogastvom temnih las je bil malo predroben in malo prebled — toda dih božji je bil na njem, trpljenje je bilo. S takim obrazom, polnim lepote, od trpljenja blagoslovljene, stopajo mučenci čez nebeški prag.

„Kaj ne stoji gospa Travnova tam? Kaj ni to gospa Travnova?“ je pomislila Francka.

Kadar je šla gospa Travnova preko ceste, je bila črno oblečena; šla je počasi in sklonjena, star in truden je bil pač njen obraz pod pajčolanom, trudne so bile pač njene misli.

Glej, Traven je sklenil tolsti roki na prsih, nagnil je glavo nazaj in se je zasmel tako od srca, da je slišala celó Francka njegov veseli krohot, kakor izpod zemlje. Gospa je sklonila obraz še nižje; iztegnila je obedve beli roki in je izginila nenadoma; pokleknila je morda, zgrudila se je morda. Luč je ugasnila.

„Ni se mi sanjalo!“ je pomislila Francka in je trepetala od strahu in od mraza.

„Ni se mi sanjalo!“ jo je prešinilo vdrugeič, ko je stala podoba pred njo, kakor z lučjo na steno naslikana, in že je zatisnila oči in že je zasanjala. . .

Kdor je blag, je blagoslovljen; dano mu je, da gleda s srcem. Daleč vidi — skozi zid in skozi gozd.

To je videla Francka, ko je zasanjala: Ležal je človek na cesti, ob poti je ležal, tik ob jarku. Nato je prišel hlapec z zaspano svetilko, svetil je na to stran, na ono stran, postavil je naposled svetilko na tla in se je sklonil nad človeka, ki je ležal ob jarku.

„Vode mu daj, Tone, omoči mu ustnice!“ je izpregovorila Francka v spanju; tako nerazložno je govorila, da bi ne razumel, ki bi poslušal lice ob licu; hlapec je slišal in razumel. Z dolgimi koraki se je napotil k potoku, zajel je v klobuk vodé, vrnil se je in je omočil človeku ustnice in obraz. Klečal je pred njim in je čakal.

„Ne gané se. Kaj bi z njim?“

Francka je zavzdihnila in je izpregovorila v sanjah.

„Zadeni ga in ga položi na senó!“

Hlapec ga je zadel preko rame; z desnico ga je držal okoli pasu, v levici je nešel svetilko.

II.

V nedeljo, ko so se vrnil s fare od večernic, so sedeli kmetje v Ferjanovi krčmi. Dolgočasna krčma je bila in tudi dan je bil dolgočasen; ali je hotelo

deževati, ali je hotelo naletavati; pust, mrzloten podzimski dan. Samo ob takih dneh so sedeli ljudje v Ferjanovi krčmi, kakor gre človek ob vseh vernih dušah na pokopališče. Mračna, nizka izba, dom žalosti in puščobe. Krčmarica, čemerna starka z naočniki na tenkem nosu, je sedela za pečjó in je pletla nogavice.

Četvero kmetov je sedelo za mizo; gladko obriti, trdi, razorani obrazi, kakor od zgrbljenega usnja; koščeno telo, žive oči, počasen jezik.

Okrenil se je Jernej do krčmarice, do Ferjanke.

„Tak nič niste slišali?“

Krčmarica je pletla, odgovorila je kasno.

„Slišala ali ne slišala, povedala ne bi. Človeške roke ni vmes, božje tudi ne, zatorej me Bog obvaruj!“

Molčali so in so mislili.

„Meni se pa le zdi“, je rekel Jernej, „da takih pesti duhovi nimajo in da jih tudi zlodej sam nima! Saj sem že bral, da je zlodej koga zadavil, ali da je padel človek od strahu in ni več vstal; ampak nikoli še nisem ne bral ne slišal, da bi se bili duhovi spravili nad krščene človeka ter ga naklestili z vilami in s pestmi!“

„Pa da ga niso ubili?“ je vprašal sosed.

„Kako pa naj ponoči vidijo, če se še drži skupaj ali ne? Obležal je — lahko živ, lahko mrtev. Kdor na roko ne plača, plača v obrokih; in ti duhovi, se mi zdi, da so zvesti dolžniki.“

Kmet, ki je sedel v kotu, se je v pipo namemnil.

„Saj nismo otroci, da bi se šli slepe miši! Govorimo po krščansko: tako je in tako! Babe naj govoré o duhovih in pésterne!“

Umolknili so — kakor da je bil nenadoma zaplahutal v izbo nerazumljiv strah s temno perotjo.

„Rajši nič ne govoriti!“ se je oglasila krčmarica in je gledala v naročje. „Če si rekel, si zapisal, in kar si zapisal, si pripiši — tako je dandanašnji!“

Preden je odgovoril, se je ozrl Jernej proti oknu in proti durim.

„Toliko pa le mislim, da nas je lahko sram. Vsak človek ve in vsak samosrajčnik, čigavi so tisti duhovi in kako jim je ime. Pa še nobeden izmed nas ni pričal in nobeden ne bo pričal. . . Jutri bo že morda ležal na cesti in ne bo več dihal.“

„Vsak se brigaj zase!“ je rekla krčmarica.

Stopil je v izbo fant, ki se je bil napil že na fari. Komaj je prestopil prag, je objel okoli vratu Francko, ki je bila prinesla vina; zasmejala se je in se mu je izvila.

Vesel fant je bil; smeh je bil na debelih ustnicah, v mežikujočih, drobnih očeh je bila hudo mušnost.

Široko je sedel za mizo.

„Zdaj pa poslušajte, gospodarji, kaj se mi je pripetilo snoči!“

„Zase ohrani!“ je rekla krčmarica.

„Če se vi drugi bojite, jaz se ne bojim nikogar! — Grem snoči s fare, malo pijan sem bil; grem čez most, pa mimo vrta, pa mimo Travnovih. Noč, žive duše nikjer. Zasušlja, zgane se v temi; potuhnem se pod živo mejo in poslušam. Ali veste, koga sem videl? Duhove!“

Zasmejal se je tako veselo, da so se mu zasolzile oči.

„Črni so bili, zato ker je bila noč, drugače pa so bili prav postavni korenjaki, tako da jih rajši nisem ogovarjal. Tam so stali, lepo v zatišju, koncem vrta. Mislil sem: Zato ne stojé tam, da bi zijali v temo in dolgočas prodajali! Če bodo kaj dočakali, bi rad dočakal tudi jaz! — In sem čakal...“

„Kdo pa je odprl duri?“ je vzkliknila krčmarica.

„Veter jih je odprl!“ je odgovorila Francka in je šla zapirat.

„Ne čakam dolgo, ko pride nekdo skozi vrt po pesku. Pogledam oprezno izza meje — dvoje jih je bilo, moški in ženska; počasi sta šla in zdi se mi, da sta se držala za roko. Pred durmi, tik ograje, sta še stala, govorila sta tiho; v gosti senci sta bila, pod hruško. Slišal sem ‚z Bogom‘ — če je rekel on, ali če je rekla ona. On je stopil k durim in jih je odpahnil, ona se je vrnila proti hiši; tako tiho je šla, da bi še od blizu ne slišal njenih korakov — senca, bi se zdelo človeku. Ko sem še gledal za njo, je moški nenadoma izginil in tudi duhovi so izginili za njim... Ferjanka, zjutraj je pa ležal gospod Edvard v vašem hlevu z vso razbito glavo.“

Molčali so; kakor težka, dušljiva bojazen je bila v izbi.

Fantu ni bil pogodu molk, govoril je sam dalje.

„Lani so rekli, da je že tako hudo prismojen, da kobali po vseh štirih preko senožeti in puli travo z zobmi, kakor Nabukadnecar. Jaz pa dobro vem, kako je s tisto prismojenostjo. Repo je kradel na polju, ker je bil lačen, to je vsa njegovo prismojenost. In še na svojem polju je kradel! Saj so pravili, da je jemal iz korita kuhano korenje in krompirjeve olupke in da se je rval s svinjami — če so lagali, naj jim Bog odpusti, ampak jaz jim verjamem!“

Nihče mu ni odgovarjal, ne ugovarjal. Fant je pripovedoval in je pil in se je razvnel.

„Rad bi le vedel, kakšen zlodej jih goni nanj! Rad bi le vedel, kaj jim je storil!... Vsi vemo, kako je, saj nismo ne slepi ne gluhi, ampak kadar pride gosposka, ni slišal nobeden nič in ni nobeden nič videl. Jaz pa bom povedal, jaz pa bom vse razložil! Še jutri pojdem na faro!“

In je udaril s pestjo po mizi.

„Kaj si koga spoznal?“ je vprašal kmet iz kota.

„Koga bom spoznal ponoči?“

„Tak rajši ne hodi na faro!“

„Tudi ne hodi, če si koga spoznal!“ je rekel Jernej. „Lani so videli in spoznali hlapca, pa se je le izkazalo, da je bil ob tisti uri s Travnom na fari!“

„Izkaže se vse, kar se hoče!“ je zamrmral kmet izpod pipe in se je nasmehnil komaj z očmi.

„Res pa je le, da ni pri pameti!“ je rekel сосед.

„Tudi jaz bi ne bil, če bi bil v njegovi koži!“ je odgovoril fant.

„Kaj ni nekdo pogledal skozi okno?“ je vzkliknila krčmarica.

Ozrli so se.

„Nikogar ni ob oknu!“ je rekel Jernej, natočil si je še ostanek in je hitro izpil.

„Mračí se že skoro!“ je zamrmral in se je ozrl po omizju; morda je bila še druga beseda, še skrita misel v njegovem pogledu, zakaj vsi so izpili in so vstali.

Med durmi se je okrenil stari kmet do fanta, ki je sedel in pil in se nič ni napravljaj, da bi šel.

„Ti, fant, pa glej, da se kmalu strezniš in da se še pred nočjó zariješ v senó. Snoči si preveč videl, nocoj si preveč govoril!“

„Nisem baba, da bi se bál!“ je odgovoril fant.

Kmet je zaprl duri za seboj.

„Zdaj pa ti malo k meni sedi, Francka!“

„Pojdi domov, mračí se že!“

„Kaj je tudi tebe strah?“

„Zate se bojim nocoj!“

„Lepo je, Francka, da se bojiš zame, ampak treba ni!“

„Pojdi, izpij! Če jih ti nisi spoznal, so spoznali tebe!“

„Ker ukazuješ, se zgodi po tvoji volji, Francka!“

„Da nam nesreče ni prinesel v hišo!“ je vzdihnila Ferjanka, ko je zaprl duri.

Fant je šel, nekoliko se je majal, nekoliko opotekal, toda bil je vesel in dobre volje. Onkraj Travnovega vrta, pred mostom, je vzdignil klobuk visoko in je zaukal. Noč je bila že, zgodnja, pusta podzimska noč; le oddaleč, od fare, so se svetile drobne luči. Preden je stopil fant na most, je zaukal vdrugič, toda nenadoma se je vse zazibalo pred njim, most in voda in temni breg, zavrtil se je v kolobarju z razprostrtimi rokami in je lopnil na tla.

„Dovolj imaš, žužnjalo!“ se je zasmejal vesel človek in je šel po svoji poti... .

V Ferjanovi krčmi ni bilo več luči in okna so bila tesno zadelana; Ferjanka je hodila zgodaj spat.

Za hišo, v mraku, sta sedela pred pustim golim vrtom Francka in Tone.

„Jaz pa nič ne verjamem besedam, tudi ne očem in še celó ne gosposki suknji!“ je govoril Tone. „To so hlapci, taki hlapci, da ne bi pil z njimi . . . ne prišlo bi jim na misel, da bi ubijali gospodarjevega brata . . . Torej je reč taka . . .“

Pomolčal je, pomislil.

„Taka je reč in ne more biti drugačna, nego da so najeti in plačani!“

„Čemu?“ je vztrepetala Francka.

„Tudi sam sem že mislil, da je brez pameti in brez cilja to početje. Ampak kjer je greh, tam je tudi grešnik . . . Vse bogastvo je njegovo, vse je ukradel prismojencu Edvardu . . . čemu ga preganja, ko stoji pred njim, kakor berač pred gosposkim pragom?“

Tiho je izpregovorila Francka.

„Videla sem snoči gospó in gospoda . . .“

Obadva sta molčala; tako tihe in plahe so bile misli, da se niso mogle prikazati v okviru živih besed.

„Tako je bilo, kakor da so bile zapisane na njenem obrazu vse te žalostne noči . . .“

Prijela sta se za roko, molčé sta sedela.

Ozrla sta se tiho in sta se zdrznila, ko je šel mimo vrta človek, počasi in trudno. Zelo upognjen je bil, gologlav; lasjé so bili razkuštrani in so viseli globoko v čelo; ko je okrenil obraz, se je zasvetila iz teme bledota njegovih lic. Šel je mimo vrta, počasi je utonila v nočnem polju njegova senca.

Francka je sklonila glavo in se je pokržala.

(Konec.)

Pod svobodnim solncem.

Povest davnih dedov. — Spisal Fr. S. Finžgar.

Druga knjiga.

I.

Pod Svarunovim gradiščem, na okrogli, vpómľad razorani njivi, se je pripogibalo klasje zorečega ječmena. Tuintam se je iz srede njive dvigal gost grm, katerega se ni ljubilo iztrebiti ráteju, vedočemu dobro, da bržkone drugo pomlad drugod zastavi plug za novo setev.

Z okopov gradišča je v pozimski móči in snegu zdrsnila plast zemlje; med zelenim rušjem so se videle rjave struge. Kroginkrog gradišča je dre-mala vroča poletna tihota. Tudi s prostranih planjav prav do širokega močvirja Mursiana se ni glasilo meketanje čred. Pastirji so zagnali v goste sence in lenarili pod košatimi hrasti.

Na travi vrhu okopov je sedel Svarun.

Celo zimo se ni genil iz stanišča. Z nikomur ni govóril, nikdar veleval, ni poprašal po teletih in jagnjetih — na ovnovi koži je ždel in božal edinico, ko je sedela ob njem in predla iz lanu tanke niti za platno. Celó pomlad ga ni zdramila. Devetero sinov je padlo v boju — pa prebolel je vse rane. Ko je pa izginil zadnji sin, lztok, ko je v rodu zavladał razpor, se mu je vsesal gnev v dušo, grizla mu je osrčje bridkost, in slavni starosta je klonil v gube, molčal cele tedne in s trudnimi vzdihí klical Morano.

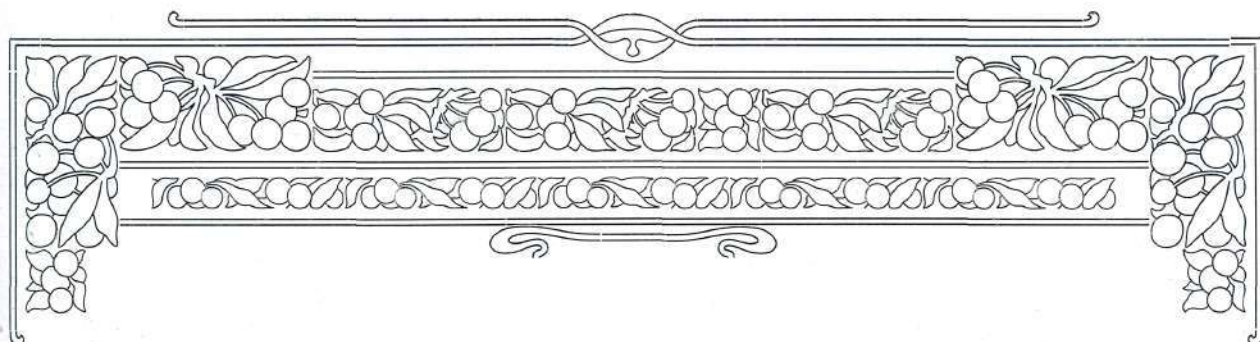
Starosta Bojan — njegov naslednik — je prihajal do njega po modre nasvete. Toda Svarun mu ni svetoval.

„Moder si, Bojan, delaj po modrosti!“ To je bilo vse, kar je izvlekel iz njega.

Ko je pa prešla pomlad in je Svarun slišal pogovore, da se vojska še ni združila in dvignila preko Donave, da popleni po bizantinski državi, se je zdramil sivi, upognjeni starosta, pozval Bojana in Vele-gosta k sebi in izpregovoril:

„Moža, brata! Mozg se suši v meni, kri mi je izpila žalost, suha veja sem na deblu našega drevesa. Sami Črti še pihajo v mojem srcu žerjavico življenja, da ne ugasnem. Kaj delate, bratje? Kaj čakate? Osveta, osveta Bizancu! Osveto zahtevajo bogovi, po osveti kričijo reke krvi, po osveti izte-gajo koščene roke mrtve prste sredi ravani! In vi se svajate med seboj! Ant lovi ovco Slovenu, Sloven trati puščice nad Antovimi kozličí. Perun sam je one-čaščen! Bliske nabrusi in jih trešči v brate, ki se koljejo med seboj. Dvignita se, Bojan in Velegost, otmita rod sramote, ne stojte lačni, ko so odprta vrata v dežel sovragov!“

Svarunu je oživelo od starosti in bolesti pe-pelnasto lice. Ob sencih so se mu nabrekle kri-vuljaste višnjeve žile, nozdrvi so mu plale in stis-njene prsi so se mu širile; sunkoma je dihal, kakor bi buhal ogenj skozi široko odprta usta. Njegove oči so se zasvetile in zažarele; sam Črt je dehnil v ta kup pepela, in pod njim se je vnelo in zaplapolalo. Kakor videc je stal pred starejšinama in dvigal drhteče roke proti nebu. Počasi se je začel tresti na

Brat Edvard.

Zgodba iz sanj. — Spisal Ivan Cankar.

(Konec).

III.

Vpisani spalni halji je ležal Traven na zofi in je kadil iz dolge pipe, ki je segala s svojim svilenim čopkom do tal.

„Ubogi Edvard!“ — je zavzdihnil in je puhal dim proti stropu.

Za okroglo mizo, napol v senci, je sedela gospa Travnova. Bel, kakor od porcelana, je bil njen obraz; bel, trd in miren; nič več ni bilo bojzani na njem, komaj da je bila otrpla žalost.

Zavzdihnil je Traven, gospa ni odgovorila in se ni genila.

„Mislim, da bi ga spet vtéknil!“ je govoril Traven z mirnim, skoro zaspanim glasom. „Če bi se take reči godile v mestu — v božjem imenu! Ampak tukaj so ljudje zabiti in babjeverni in tako si pripovedujejo dolge bajke . . . Neprijetno je človeku, če gre po cesti in povesi irhasti sosed oči pred njim in zakašlja . . .“

Kadil je, da bi pipa ne ugasnila, gospa pa je izpregovorila hladno in leno, kakor o vremenu.

„Prej si bil tat, zdaj si pa razbojnik!“

Traven se je narahlo nasmehnil izpod pipe.

„Ljubeznive niso tvoje besede, toliko je do gnano! Ampak ljubeznosti nisem zahteval nikoli in je tudi nimam rad — prestar sem, da bi lizal bonbone . . . Vendar pa bi rad vedel, kaj si mislila s tistim razbojnikom!“

„Ukazal si jim in si jim plačal, da ga ubijejo!“

„Kaj?“ je vzdignil obrvi Traven in je vzel pipo iz ust; toda ob vsem začudenju je ostal na ustnicah porogljivi nasmeh.

„In zaklenil si ga v izbo in si ukazal, da naj mu ne dado ne vode ne kruha . . .“

„Kaj?“

„In si jih postavil na hodnik, ko je bil s pestmi in z glavo ulomil duri, in si jim naročil, da naj ga pobijejo na tla . . .“

„Kaj?“

„In ko je ležal snoči na cesti, si stal ob oknu in si se smejal, ker si mislil, da je mrtev.“

Traven je prižigal pipo, ki mu je bila ugasnila; čakal je dolgo, preden je odgovoril; njegov obraz je bil tako miren kakor prej, samo obrvi so bile nekoliko vzdignjene.

„Zelo zanimivo je, kar si povedala . . . zelo zanimivo . . . Ampak čuj, Helena . . . zakaj pa nisi povedala te lepe zgodbe tistim gospodom, ki bi se tudi jako zanimali zanjo . . . jako zanimali, še bolj nego jaz?“

Gospa je molčala.

„Glej . . . torej veš sama, da so bajke, izmišljene za kratek čas . . . veliko fantazije ima naš narod . . . Ampak še to mi povej: kaj res misliš, recimo, da bi ga rad videl mrtvega na cesti?“

Njegove oči so pogledale tako zlobno in porogljivo, da se je gospa zgenila kakor v nenadni bojzani.

„Kaj pa bi mi koristilo, če bi ležal ubit na cesti? Sitnosti bi imel in drugega nič in tudi pogreb bi ne bil zastoj . . . Ne meni — kaj misliš, komu bi bila prijetna njegova smrt?“

Smehljal se je, gospa pa je strmela nanj z velikimi očmi, polnimi groze.

„Tebi!“ se je zasmel. „O, ne misli nikar, da sem tako zabit in rovtarski človek! In če se pečam z živinorejo, še ni potreba, da se ne bi pečal s psihologijo . . . Recimo, da bi obležal na cesti: zelo romantiški dan bi bil, zelo romantiški teden. Ampak obup bi minil, minilo bi kričanje, tudi solze bi se posušile in ostala bi samo še tista estetična, sentimentalna žalost, ki jo imajo ženske tako rade . . . Ali nisem bistro premislil? Ali nisem dobro uganil? . . . Dobro delo bi bilo, usmiljeno delo, jaz pa imam talente za vsako drugo čednost, samo ne za usmiljena dela . . .“

Groza je bila na njenih licih.

„Sam si se obtožil!“ je izpregovorila tiho.

„Kedaj? S katero besedo? Kakor so bile moje besede prijazne, so bile tako lepo in skrbno stavljene, da ne izpuliš greha iz njih, če ga iščeš z dvojnimi naočniki . . . Saj to je vse modrosti začetek: kdor je previden, ni grešnik; čednosten človek se razločuje od grešnika samo po svoji večji previdnosti . . . Kako zelo me veseli, Helena, da sediva po dolgem času in po marsikaterem sporu spet tako lepo drug drugemu nasproti ter se pogovarjava o imenitnih vprašanih življenja in filozofije!“

Na njenih ustnicah, ki so se komaj narahlo zgenile, se je prikazal stud.

„Globoko si premislil, dobro si uganil — ampak kaj bi storil, če si se nazadnje vendarle zmotil? Če je bil račun napačen, ko si že potegnil črto, da bi sešteval?“

„Nisem se zmotil, tvoj obraz razodeva!“ odgovoril je Traven mirno.

Trepetaje so se nasmehnile njene ustnice.

„Kaj se ti ne zdi, da bi bilo še bolj romantiško nego tista smrt in tista sentimentalna žalost . . . da bi bilo še bolj romantiško, če bi midva sama, Edvard in jaz, opravila tvoj posel, zadovoljno in ljubezni v slavo?“

„Kakšen posel?“ se je začudil Traven.

Veseleje se je nasmehnila gospa, njene oči so se zasvetile.

„Ti sediš na divanu in pušiš pipo in nama točiš trpljenje iz kozarca . . . kapljo do kaplje, zelo počasi in potrpežljivo . . . Velik je kozarec, zvečer skoro izprazen, zjutraj že spet poln . . . in daleč je še tisti dan, ko bo kanila iz njega poslednja kaplja . . .“

„Res, daleč je!“ se je nasmehnil Traven in tudi gospa se je nasmehnila.

„Toda glej, če bi se zgodilo, da bi ti stopila po tihotapsko za hrbet in bi ti iztrgala iz roke kozarec in bi izpila na dušek?“

Traven se je nekoliko vzdignil, vzel je pipo iz ust in se je naslonil s komolcem na divan.

„Govori krščansko, ne razumem!“

„Saj si prej globoko premislil, dobro si uganil, da trpljenje naenkrat izpito, v eni sami uri zavžito, ni trpljenje . . . in da ostane po njem za spomin tista sentimentalna žalost, ki jo imajo ženske tako rade . . . Kaj nisi rekel?“

Nemir se je prikazal v njegovih očeh.

„Dobro sem merila, zadela sem!“ se je zasmejala gospa z zvonkim glasom. „Zakaj se čudiš? Mojster si bil, ki mu ni enakega, in zdaj ne strmi, če te je učenec poslušal!“

„Kaj nameravaš?“

Gledal ji je v obraz pazljivo in srepro, da bi zalotil skrivnost v njenih očeh; toda njene oči so se smejele, kakor izpod pajčolana.

„Saj to je, prijatelj, to je skrivnost! Daj, povej mi, kaj nameravaš! Komaj bi razodel, bi ne bilo več skrivnosti, in tako bi ne bilo več strahu, ne trpljenja, ne žalosti . . . Vsa groza je v skrivnosti, to si globoko premislil, dobro uganil . . . Trpljenje ni v udarcih, ne v besedah, še komaj v očeh . . . v bojazni je trpljenje, v hudi slutnji, v trepetajočem pričakovanju . . .“

„Kaj nameravaš?“

Vzdignil se je bil popolnoma na divanu, odložil je pipo in njegov obraz, osoren in trd, je razodeval sirovo zlobo.

„Daj, boj se zdaj, slutiti, trepeti, pričakuj! . . . Kaj ti donese jutrišnji dan, še ta večer, še ta ura? Stopi k durim, odpri s tresočo roko — kdo stoji zunaj? . . . Ne zaspaj, ne zatigni oči — že pol v sanjah, pol že v živi bojazni boš planil in boš strmél v temo! . . . Glej, bila sem nekoč v Parizu . . .“

Gledal je temno nanjo in ni odgovoril.

„Tam v Parizu sem se seznanila z blagim človekom, ki je bil zdravnik. In tisti zdravnik mi je dal nekoč . . . zakaj človek nikoli ne ve, kaj mu donese prihodnost . . .“

„Kaj ti je dal?“ je vprašal s hripavim glasom.

„Kdo?“

„Tisti zdravnik.“

Gospa je vzdignila obrvi visoko in se je zasmejala.

„Ali se ti je zbledlo, prijatelj? O kakem zdravniku sva govorila? Kaj nisva govorila o tistem indiskem fakirju, ki sva ga videla v Nici?“

Travnov obraz je zabrekel od srda.

„In kaj bi rekla, če te zaklenem v to izbo . . . ali tja doli, kjer je nekdo tulil nekoč?“

„Saj so duri tam in tudi ključ je v ključavnici: zakleni! In če misliš, da je izba tam doli bolj prijazna — pojdiva!“

Premeril je izbo z dolgimi koraki, stisnjene pesti na hrbtu, vrat upognjen.

Postal je pred njo.

„Varuj se!“ je izgovoril skoro šepetaje.

Ona mu je pogledala v lice z jasnimi smehljajčim pogledom.

„Ali sva opravila za nocoj?“ je odgovorila mirno, kakor da je bila vprašana: „Kaj boš večerjal nocoj?“

Traven je vrgel pisano suknjo na divan, okrenil se in je šel. V veži je ugledal hlapca, ki je ležal na klopi in dremal. Traven ga je sunil s pestjo v rebra.

„Kaj je praznik?“

Hlapec se je komaj ozrl in mu je odgovoril osorno:

„Zame je zdajle praznik!“

Traven je hotel udariti, toda roka mu je omahnila in psovka je ostala na jeziku neizgovorjena. Ko je stopil pred hišo, se je pogladil po čelu; neprijetna misel, zla slutnja je bila v srcu . . .

Gospa se je napotila od izbe do izbe, kakor da se je vrnila z dolgega popotovanja. S tihim korakom je hodila, kakor hodi človek po samotnem kraju, kjer so nekoč, pred davnim časom, živeli in umrli poslednji ljudje. Naposled je stopila v temno izbo in je odgrnila zastor od visokega okna.

Večerna luč je zasijala na gole stene. Debel prah je ležal na tleh, od stropa so visele dolge pajčevine. Ena sama podoba v zaprašenem črnem okviru je stala v kotu na tleh, v zid obrnjena. — Gospa je vzdignila podobo in jo je gledala dolgo. Obraz dekleta je bil, otroka še skoraj; čisto bel obraz z velikimi, temnorjavimi očmi. V okvir so bile ob strani z nožem izrezane besede, razvrščene kakor verzi:

Ženo in dom izgubil
in luč božjo,
nikoli vere izgubil,
nikoli upanja,
nikoli ljubezni.

Gospa je postavila podobo v kot, obrnila jo je v zid, kakor je stala poprej. Morda v večerni luči, morda v tih misli se je zasvetil njen obraz in — morda od večerne luči, morda od tihe misli — je bila obžarjena boleš, zapisana na njem. V tem trenutku je bil njen obraz natanko podoben tistemu, ki je gledal s slike z velikimi, otroškimi očmi.

„V ljubezni je luč božja, in v resnični veri je, in v trdnem upanju!“ . . .

Ko se je zmracilo, je oblekla črno obleko in je zastrla s pajčolanom obraz.

IV.

Traven je šel počasi preko vrta. Zla slutnja, ki se mu je bila zgenila v srcu, je rasla in se je razlila, prepojila ga je vse do nohtov.

„Kaj bi ženska? Z besedo udari, z roko nikoli . . .“

Ob misli nanjo so mu zakrvavele oči. Tako sovraži človek, ki je zahteval ljubezni in je dobil stud in strah za vbogajme.

„Dokler ne bo klečala pred menoj . . . dokler mi kolen ne bo objela . . .“

Spomnil se je na tisto uro, ko ji je na solnčni verandi, ob jasni pomladi, pod dišečim zelenjem nateknil poročni prstan. Stala je pred njim kakor

otrok, zardela in plaha . . . Nenadoma je okrenila glavo in prej zardeli obraz je prebledel . . . pred trenutkom še otrok, je bila nenadoma ženska, ki je spoznala. Na verando je bil stopil brat Edvard, truden, zamišljen, obraz bled in skoro brezizrazen. „Ne, ne!“ je vzkliknila nevesta in je hotela sneti prstan. Traven je bil ves prestrašen in osupel in jo je prijel za obedve roki. Ko se je ozrl, je ugledal Edvarda. „Saj je norec!“ je vzkliknil kakor brez uma. „Norec je, Helena, šele včeraj je prišel iz blaznice!“

Edvard je gledal mirno s temnimi, globoko udrtimi očmi, kakor da bi videl zanimiv prizor in drugega nič. „Norec je, nazaj ga bomo poslali!“ je kričal Traven in ni vedel, kaj je kričal. „Kako ste . . . blatni!“ je vzkliknila nevesta, zajokala je naglas in je pobegnila. Zvečer je stala s povešeno glavo pred očetom in materjo in štirinajst dni nato je bila poroka . . . To je bilo pred desetimi leti . . .

Traven je udaril s palico in odsekal od grma golo mladiko.

„O kozarcu si govorila . . . tudi vi ste mi ga napolnili . . . vračam, kar sem dobil . . . Tudi jaz sem trpel, trpite!“

Odpahnil je vrtno duri in je stopil na kolovoz. Za ograjo je bila gosta senca, na zahodnem nebu pa je še gorela večerna zarja. Traven je vzdignil roko, da bi si potisnil klobuk globlje na čelo, ko se je nenadoma zavrtel v kolobarju in se je čudno stemnilo pred njegovimi očmi. Kri mu je zacurljala preko čela in padel je na obraz.

„Da boš drugikrat vedel, kaj se pravi pobijati poštene ljudi! Kar sem dobil, to vračam . . .“

V senco je izginil fant in je veselo zažvižgal.

Pozna noč je bila, ko se je Traven vzdramil. Glava mu je bila težka, žejen je bil in mrz mu je bilo. Ni se spominjal, kje leži in je klical deklo . . . Ko se je spomnil, ga je obšlo kakor bridkost in kakor grenka utrujenost. Zatisnil bi spet oči in bi ležal . . . za zmirom, da bi ne videl več človeku v obraz.

Dvoje senc je hušknilo mimo. Traven se ni oglasil — kakor strah je bilo v njegovem srcu. Vzdignil se je počasi, brez klobuka in brez palice se je opotekal preko vrta. Poslopje je bilo temno, luči nikjer.

„Miha!“ je klical Traven.

Poslopje je bilo tiho, glasu od nikoder.

Nič več ni klical, strah je rasel v njegovem srcu.

Prestopil je prag; veža je bila prazna, njegovi težki, omahujoči koraki so odmevali, kakor po tuji hiši, po samotnem gradu. Ni bilo človeka ne v veži ne v izbah; izumrl je grad in Traven je zazebló kakor ob razvalinah.

„Helena!“ je zaklical. Skozi odprte duri, od izbe do izbe je odmeval glas in ugasnil.

Traven se je vrnil v vežo in se je nameril na drugo stran, proti dvorišču. Tam je sedela na pragu stara dekla, napol gluha Hana, in je lupila krompir.

„Kje so hlapci?“ je kričal.

„Pijo!“

„Kje?“

„Na fari!“

„Kje je žena?“

„Šla je!“

„Kam?“ je kriknil Traven in zazibalo se mu je pred očmi.

Dekla, ki se dotlej ni bila ozrla nanj, je vzdignila glavo, zakričala je in je pobegnila preko dvorišča. Njegov obraz je bil bled in zabrekel; dolgi curki strjene krvi so se vlekli preko čela in preko lic.

Omahoval je kakor pijan od izbe do izbe, klical je in prosil, kričal in jokal. In z vso silo je bruhnilo iz srca spoznanje — ni bilo sovraštvo, ljubezen je bila, tista neizprosna ljubezen človeka, ki ubija in se v kesanju ubija sam.

Traven je legel z obrazom na divan in ga je zmočil s krvjo, ki je kapala počasi iz rane na temenu ...

*

„Samo jaz sem bil in drug nobeden, ki jima je voščil lahko noč!“

„Jaz sem videla, ko sta stala ob ograji in nisem pozdravila, zato da bi ne videl kdo drugi.“

„Tudi srečno pot sem jima voščil; srečna je pot, če je ljubezen voznik!“

„Kam pojdeta, sama in žalostna?“

„Mlada in vesela! Glej, Francka, meni se zdi, da je treba samo prijazne besede in prijaznega pogleda in ozdravljena je vsaka bolezen in vsaka žalost je pri kraju. Lahko bi mi bilo do smrti hudo, pa če bi tebe pogledal, bi minila bridkost, kakor da je nikoli ni bilo ...“

Ker je bil večer lep in ker so se razmeknili oblaki in so zasijale zvezde, sta molčala ...

*

Ob tistem času je vozil koleselj po veliki cesti proti mestu. Voznik je zelo priganjal in od konja se je kadilo.

V vozu sta sedela moški in ženska. On je bil do brade zavrit v težko suktnjo, klobuk si je bil pomeknil skoro do obrvi. Kadar je prišel voz iz sence in se je zasvetilo nebo, se je prikazal bled obraz, upal in bolan.

Ona je bila zavita v črno haljo, širok klobuk je imela na glavi, obraz je zakrival pajčolan.

„Mir ... mir ... mir!“ ... je šepetal.

„Mir!“ je govorila ona. „Še veter ti ne bo dihnil v lice in tudi ne zla beseda in ne teman pogled ... Tako se bo vzdignila iz miru luč, iz miru in iz ljubezni ...“

Hladen jesenski veter je pihal, hladno in tiho so sijale zvezde. Voz je zavil mimo hriba, utonil je v noč.

Ko se srečavajo oči ...

Zložil Zvonimir.

V drhtečem mraku sniva sveta domovina
in tisoč cest se križa čez njo v tihi čas,
devojke breze radostno šušté ob potih,
večer opojni v morju mije si obraz.

In zvezde zlate, sveta angelska očesca,
nad domovino ljubljeno žaré, goré ...
ob poljih zelenečih, po blestečih cestah
na vzhod, na zapad pestre množice vrvé:

Oči ljubečih žar oči ljubeče vnema,
oči sovražnih blesk v sovraštvu se iskri,
in družijo se srca v plamenih ljubezni,
odbijajo v lesketu hladnih se oči ...

Tako ljubezen gorka, gnev sovražni hodi
po tisoč cestah v domovini semintjã,
devojke breze šumno pevajo ob potih,
poljane vriskajo ... budé se srca vsa ...

Le angelska očesca mirno raz nebesa
čez hrib in dol, čez plan in les blesté, žaré ...
nad njimi pa v sijaju veličastnem vlada
Gospod vsemira, vekovečni Car zemljé.

